

եղաւ հանդէս քերելու Շմաւոնեանի հոգին, յառաջատեսութիւնը եւ ձգտումները: Ազնաւորը իւր պատուոյ տեղն ունի հայ լրագրութեան պատմութեան մէջ եւ Տ. Յարութիւն Շմաւոնեան՝ ի շարս հայ հրապարակագիրներու: Իր օրինակը ազդեց յաջորդ սերնդեան վրայ եւ հայ լրագրութիւնը ժԹ. դարու սեամքին վրայ սկսաւ ելլել իւր մանկութենէն, պատանենալ եւ իբրեւ այր կատարեալ ապրիլ ընդերկար: Ազնաւորը շիրմէն բուսան, ծաղկեցան եւ թառակեցան կրկին ծաղկելու համար՝ իբր 900 օրագիր, շաքաթաթերթ եւ ամսաթերթ:

Հայ հրապարակագրութիւնը յարգանքով կը խոնարհի Տէր Յարութիւն Շմաւոնեանի շիրմին վրայ՝ ձօնելու իւր երախտագէտ զգացումներու դափնեպսակը հայ լրագրութեան Նախահօր:

Յարգանք իր յիշատակին:

Վիեննա, 9 Փետր. 1924:

Հ. Ն. ԱՅԻՆԾԱՆ

ՐԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՍՈՐԱԿԱՆ

“Զխորդ Վասակ Մամիկոնեան սպարապետն Հայոց սպանանէր Ղարսից, Բուզանդ, էջ 128 (տպ. Պատկանեան, էջ 105), որ զլուխներու ընդհանուր ցանկին մէջ կ'աւանդուի՝ “սպանանէր Ղարսից ասպատանին Թագաւորին Պարսից ասպաբերակով, էջ 61 (տպ. Պատկանեան, էջ 52): Կարնոյ երբեմնի Արծնեան վարժարանի ընտիր գրչագիրն ալ, որուն հաւատարիմ ընդօրինակութիւնը կը գտնուի այժմ Մատենադարանի մէջ տակաւին չցուցակագրուած (Թ. 904), չունի ուրիշ ընթերցում (Թ. 69ա, Թ. 31բ), մինչդեռ վենետիկեան 1832ի տպագիր մէկ օրինակի վրայ “ըստ հին բոլորագիր անթուական ձեռագրի” կատարուած մանրակրկիտ համե-

մատութիւններու մէջ — որ ներկայիս Մատենադարանի Թ. 767 Ձեռագիրը կը կազմէ — կան սա տարբերութիւնները՝ “շարսիւ ասպաբերակով” (էջ 124) եւ զլուխներու ընդհանուր ցանկին մէջ՝ “շարսիւ ասպաբերակով” (էջ 6), որոնք սակայն կարելի արժէք մը ներկայացրնելէ շատ հեռու են: Փառաւորի Քրանսերէն Թարգմանութեան մէջ խնդրոյ նիւթ “շարսիւ ասպաբերակով” ի հարկէ եւ կը ներկայացնէ իբրեւ “ախոռապետ”՝ Vasag le Mamigonien... tue le chef de l'écurie du roi des Perses (Collection des historiens anciens et modernes de l'Arménie, I, էջ 254, այսպէս նաեւ զլուխներու ընդհանուր ցանկին մէջ, էջ 234): Lauer կը հետեւի նոյն մտքին եւ կը թարգմանէ՝ warum der Mamikonier Wasak... den Stallmeister des Königs von Persien tötete (Des Faustus von Byzanz Geschichte Armeniens, Köln 1879, էջ 96): Աճառեան Փառաւորի ձեռագրական սրբագրութիւններուն մէջ է որ առաջին անգամ կը փորձէ անծանօթ խնդրականը ուղղել. “Հայկ. Բառ. շարսիւ գիտէ — կը դրէ — ոչ շարսիւ, որոնք տեղէն դատուելով կրնայ գուշակուիլ թէ պիտի նշանակեն “ձիապան, ախոռապան, ախոռապետ” համետ նոյն երեսը՝ “իսկ խոռապետն արքային Պարսից նստէր ի ներքս ի տան ասպատանին” ապահովապէս երկու ձեւերն ալ խաթարուած են. միակ բառը որ նշանակութեամբ նոյն եւ ձեւով ըստ կարելւոյն մօտիկ լինելով կրնար ասոնց տեղ առաջարկուիլ, է “յիւսիւ” որ թէեւ յետին մատենագրութեան մէջ միայն գործածուած է, բայց չունի այնպիսի կազմութիւն մը, որով խոտելի լինէր ոսկեգարեան մատենագրութեան համար: Երկաթագիր գրութեան մէջ “շարսիւ” եւ “յիւսիւ” շատ դիւրութեամբ կրնային շփոթուիլ: Ի եւ ի հազիւ կը տարբերին, իսկ Ո եւ Չ ձեւերուն մէջ միայն տակի թեւն է, որ զանազանութիւն կը դնէ: Աւելի դժուար է մեկնել “շարսիւ” ձեւը, ուր ամբողջ “տառը նորամուտ է” (Բանասեր 1904, էջ 246—247): Նա հապտեան անորոշ կացութեան մէջ է. անգիտակ Աճառեանի արտայայտութեան “շարսիւ” կ'ուզէ ընթերցումը “շարսիւ” որուն վրայ սակայն ինքն անձամբ կը տարալուսի իր գրած հարցական նշանովը ու աւելցուցած “ոչ ինչ ըսող սա տողերովը” “ուսիւ” եթէ աղաւաղ բառ չէ, ուրեմն “ախոռապետ” կը նշանակէ եւ սրպէս... (Ուղղագրութիւնը ազգային Մատենագրաց, էջ 95). Պետերս իր Le début de la persécution de Sapor d'après Fauste de Byzance ուսումնասիրութեան մէջ

Բ ու զանդայ խնդրոյ իւր թ տողերը թարգմանելու առիթն ունենալով (tua l'intendant des écuries du roi de Perse) կը յարէ փոքրիկ ծանօթագրութիւն մը՝ le sens du terme (հոգաբարձ) dans son contexte ne laisse place à aucun doute; mais le mot lui-même semble inconnu aux lexicographes եւ կ'աւելցնէ՝ peut-être est-ce une forme syncopée pour հոգաբարձ (Revue des Études arméniennes 1920, էջ 15)։

Ա եւ Խ, Բ եւ Ռ նշանագրերու աչքառու նմանութիւնը նկատի ունենալով կը կարծեմ թէ տարակուսական «հոգաբարձ» պէտք է փոխել ու կարգաւ «խոհապետ» իբրեւ նմանաձեւ եւ նոյնանիշ Բ. Թագ. գրքին մէջ կիրարկուած «խոհապետ» Բառին՝ «Որդիք Դաւթի խոհապետ էին», որուն դէմ յոյն բնագիրն ունի սίτοι Δαυιδ αὐλάρχαι ἦσαν. Բառս ՀԲ կը մեկնէ՝ «կուրապաղատ, իշխան յարքունիս, փոխանորդ արքայի» (Ա. 966). «Եւ իրաւ ալ — կը կցէ Թ իրեաքեան — գործածուած տեղւոյն պահանջին նայելով բարձր դաս, պատիւ ու պաշտօն կը վայելէ։ Զի ի Ս. Գիրս, յիշելով Դաւթին աւագ պաշտօնականները, իւր երկու որդւոց քերեթիւն եւ Ոփեղեթիւնի համար ալ կ'ըսէ թէ «խոհապետ էին»։ Ի հարկէ բարձր պաշտօն մ'էր սա եւ արքայորդւոց արժանաւոր քան զխոհապետութիւն, զոր ենթադրեմ են ոմանք խաբուելով անշուշտ ձայներէն։ Hübschmann հարցականով կ'անցնի բառիս պարսկականութեանը վրայէն (Arm. Gr. I) եւ սակայն պ. ۱۰۳۰ եւ ۱۰۳۱ շատ լաւ կրնան մեկնել բառին իմաստը, նշանակելով բարձր արժանիք, վեհութիւն, վսեմութիւն, ինչպէս կը բացատրեն պ. բառագիրը... Հոս եթէ պաշտօնի բարձրութիւնը ուղղակի յայտնուած չէ, արժանեաց բարձրութիւնը զայն բաւականապէս կ'ակնարկէ եւ շատ վայելչապէս կ'որոշէ արքայալստաց դիրքը, զոր chief ministers կը հանէ անգղ. նորագոյն թարգմանութիւնը (Արեւհայ բառարան, էջ 183—184)։ Դաւթի որդւոց պաշտօնին բարձրութիւնն ու վսեմութիւնը ցոյց տալու այս ջանքը հինգերորդ դարու դասական շրջանին արդէն անգամ մը փորձուած է. Սուտ-Վիւրեղ Ա ղեքսանդրացւոյ մեկնութեան մէջ անշուք «խոհապետ» թեղ գործածուած է նոյնքան անշուք «խոհապետ» բառը, զոր սակայն այսպէս փութացած է վսեմացնել մեկնիչը՝ «Որդիքն Դաւթի էին խոհապետ»։ Եւ այն ասի որ յանգէ որ մասն ի շինուած գրաւիցէ. բայց աստ «խոհապետ» զիշխանութիւնն ասէ, որպէս զի «խոհապետ» դասապետ ասիցին» (էջ 81), «այսինքն — կը յաւելու Տա-

շեան — որպէս ուղղութեամբ ասէ ՀԲ, կամ մեկնիչն յայտ առնել զղորութիւն բանիցն յունաց χόρος կամ χόρα գաւառ, ասն, եւ դարձեալ χόρος դաս, ապա եւ խոհապետը, դասապետը իցին ըստ մեկնիչին» (Ուսումն դասական հայ լեզուի, էջ 590 եւ 615)։

Ինչ որ ալ ըլլան տրուած մեկնութիւնները մեղի համար սա միայն ստոյգ է թէ «խոհապետ» եւ «խոհապետ» չեն կրնար իրարմէ տարանջատուիլ ոչ ծագումով եւ ոչ նշանակութեամբ. ինչպէս «խոհապետ» իր բնիկ եւ առաջին առումով «խոհապետ» է եւ կը մնայ, նոյնպէս «խոհապետ» ալ մեր դասականներն առած են միայն այս «խոհապետ» իմաստով՝ անտարակոյս αὐλάρχης բառին αὐλή արմատն ըմբռնելով իբրեւ «խոհ» (հմտ. Հոմեր. Իլ. 4, 433, եւ αὐλῖος = zu den Ställen, Viehhöfen gehörig, αὐλῖς = Stall, Lager եւ այլն ձեւերը Pape, Griechisch-Deutsches Handwörterbuch, I, էջ 353), առանց միտ դնելու որ իրենց այս ըմբռնումով Դաւթի որդիներուն պաշտօնը կը մթաղանի։ «խոհապետ» բառը կը թուի թէ կայ նաեւ Եղիշէի մօտ աւելի անորոշ նշանակութեամբ՝ Հաս խոհապետ արքունի, զոր ՀԲ կ'ընթեռնու «խոհապետ» եւ «չխոհապետ» (Տաշեան, անդ, էջ 615). այս մասին լսելու է Փորթուզալեան, որ կը ծանօթագրէ. «Հախոհապետ արքունի. այլ ընթերցուած Հախոհապետ կամ Հախոհապետ»։ Այժմ համարեն տպագիրք դնեն Հախոհապետ եւ կը մեկնուի Հախոհապետ անուն եւ խոհապետ կուրապաղատ, իշխան յարքունիս, փոխանորդ արքայի, գուցէ պարսկերէն խոհ բառէն կաղմեալ, որ թարգմանի պալատ, արքունի տուն։ Սակայն եթէ այդպիսի պաշտօնեայ մը ըլլար, գահնամակաց մէջ նշանակուած պէտք էր ըլլար։ Այդ խորոզկայ գահնամակին մէջ կը տեսնեմք Հախոհապետ, վասն որոյ ուղիղ չերեւիր մեզ բաժանել զանունը յերկուս — Բայց ինչ էր Հախոհապետ պաշտօնը. հաւանորէն Հախ եւ պետ բառերու բարդութիւն մի է եւ կը նշանակէ քաղաքապետ։ Եւ թէպէտ նոյն գահնամակին մէջ կը տեսնեմք եւ առանձին քաղաքապետ, այսու ամենայնիւ մարթ է կարծել թէ Հախոհապետ արքունի թագաւորանիստ քաղաքին իշխանն էր եւ նոյն ընդ քաղաքապետ արքունի, ու Վառամի գահնամակին «քաղաքապետ» միւս մեծամեծ քաղաքացի իշխանքն էին» (Պատմութիւն Եղիշէի եւ քննադատութիւնը, էջ 332)։